

**КОЛАБОРАЦІОНІЗМ У РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ
ВІЙНИ 1941–1945 РР.**

Колабораціоніст (за радянським тлумачним словником) — зрадник своєї Батьківщини, що співпрацював з фашистськими загарбниками у країнах, окупованих Німеччиною в роки Другої світової війни. Німецькі донесення перших місяців війни відзначали особливо велику кількість дезертирів і перебіжчиків серед українців. У листопаді 1941 р. серед 3,6 млн полонених радянських солдатів 1,3 млн чол. становили українці. Проблема війни завжди у дослідників користувалася підвищеною увагою. До початку 90-х рр. минулого століття в Радянському Союзі з цієї проблеми було видано понад 20 тисяч праць. Протягом 1992–2003 рр. в Україні захищено більше 100 кандидатських і докторських дисертацій, присвячених цьому періоду. Та є ще немало проблем і питань, які потребують неупередженого аналізу в умовах демократизованого суспільства, зняття табу з дражливих тем і відсутності ідеологічного тиску, більш відкритого доступу до архівних документів. У початковій фазі перебувають дослідження такої складної і суперечливої проблематики, як колабораціонізм. Зважаючи на широкий спектр колабораціонізму (військове, економічне та політичне співробітництво з окупантами), автор статті поставив за мету розглянути проблему військового колабораціонізму. І знову ж, зважаючи на обсяг статті, чекають свого дослідника такі аспекти проблеми, як економічна, ідеологічна та культурна співпраця громадян України на користь окупантів, її причини, участь національних формувань у каральних операціях проти партизан, населення, знищення полонених і цивільних, диверсії і шантаж на радянській території і т. ін. Джон Армстронг, історик, який зробив чи не найбільше для теоретичного осмислення і класифікації різних типів колаборації у Східній Європі, дійшов висновку, що український колабораціонізм є найбільш чітко вираженим прикладом переважання національних, ідеологічних мотивів. У той же час хотілось би звернути увагу на те, що у Червоній Армії воювало 6 млн українців, отже кількість військових колабораціоністів не йде ні в яке порівняння і міф про особливу схиль-

ність українців до колаборації з фашистською Німеччиною не відповідає дійсності.

Дана проблема почала досліджуватись тільки після набуття незалежності. Вона багатоаспектна і чекає від дослідників з'ясування глибинних причин переходу на службу не тільки в німецькій армії, а й в німецькій адміністрації, на виробництві, транспорті, в установах, громадських організаціях, засобах масової інформації і т. ін. Чекає своїх дослідників проблема військовополонених (як німецьких, так і радянських).

Давно відійшла в історію Велика Вітчизняна війна, в якій загинули мільйони молодих людей. І серед них вояки ОУН-УПА, полонені червоноармійці, що воювали на боці Німеччини. Ще й сьогодні у нашому суспільстві немає єдиної думки: хто вони — герої чи зрадники? Для українських патріотів вони герої, бо хотіли незалежної України. Для інших вони зрадники, що боролися проти найжорстокішої сталінсько-більшовицької системи. Як довго буде тривати це протистояння? Думаю, доти, доки кожний українець не стане любити свою Батьківщину, знати правду (яку радянська система замовчувала) про участь у війні на боці Німеччини сотень тисяч людей, представників гноблених народів радянських республік.

У роки Другої світової війни для багатьох народів Європи та Азії, позбавлених власної державності, з'явилась надія на створення власних держав через участь у складі збройних сил воюючих сторін — чи то СРСР, чи то Німеччини, чи Великої Британії. При цьому використовувались різні форми боротьби, в тому числі і участь у бойових діях у складі іноземних військових формувань. У силу жорстокої і безглуздої політики Сталіна та його поплічників у СРСР була створена найжорстокіша система економічного, політичного, ідеологічного та морального тиску на людину, аж до її повного знищення. Ось чому представники східноєвропейських та азіатських народів СРСР схильні були вбачати в Німеччині, з її високою культурою, організованістю, порядком, союзника у боротьбі проти більшовицької політики знищення свого власного народу. Переслідування за інакодумство, насильна колективізація, депортація, розкуркулення, потурання самих елементарних людських прав і свобод, тортури, ув'язнення, розстріли, концтабори — все це та багато чого іншого зробило СРСР тюрмою народів, з якої

значна її частина хотіла вийти. Для цього потрібні були свої збройні сили і організатори.

Напад Німеччини на СРСР створював відповідну ситуацію. Якщо в значній частині України було вже знищено майже все національно свідоме, то населення Західної України, яке ще донедавна жило у більш-менш демократичних системах, виявило волю до боротьби. Частина українців у результаті репресій втратила рідних, близьких, які зовсім не були ворогами радянської влади, — такими вона їх зробила. Усього в роки війни на боці Німеччини воювало біля 2 млн. іноземців, половина з яких були вихідці зі Східної Європи.

Першим з експериментів було створення влітку 1939 р. українського легіону спецпризначення. Але Німеччина тоді ще дотримувалась домовленостей із Москвою і уникала ускладнень у стосунках. Легіон був розпущений. У перші ж дні війни німцями були розпущені і українські військові частини. У плани Гітлера не входило формування збройних одиниць із представників підкорених народів, тому у перші ж місяці німецько-радянської війни був розформований український легіон спецпризначення. І тільки тоді, коли потерпіла крах ідея “бліцкригу”, військове командування Німеччини знову повернулося до ідеї створення українських національних формувань, скориставшись невдоволенням східноєвропейських народів більшовицьким режимом. З радянських військовополонених створюються загони “допоміжних добровольців” (“гіві”), а згодом і “допоміжних армій”. З 1943 р. почався масовий набір ненімців до військ СС, розраховуючи з їх допомогою компенсувати втрати та викликати антибільшовицькі повстання. Гітлер до кінця війни був противником створення таких формувань, тому що боявся можливих повстань східноєвропейських народів проти третього рейху. Але тут не було єдиної лінії. Деякі військові та політичні діячі Німеччини виступали за створення Російської Визвольної Армії та подібних українських формувань. Так, українську дивізію СС було створено тільки через рік після створення російської дивізії “Ваффен-СС” (очолював Б. Камінський); спершу була створена 1-ша Російська Національна Армія (РНА), а вже потім — дивізія Української Національної Армії. У той же час посадові особи рейху не допускали об’єднання усіх українських частин в одне ціле або зосередження їх на єдиній території:

вони боялися, що такі формування можуть стати прибічниками ідеї боротьби за незалежну Україну, а це не входило в плани фашистів. Це сталося тільки після відкриття Другого фронту в червні 1944 р. Прихильниками створення українських формувань у збройних силах Німеччини були представники того покоління українців, яке жило пам'яттю про український визвольний рух 1917–1921 рр., сподівалося на підтримку ідеї відновлення Української держави з боку Німеччини. Такі формування мали стати основою для формування української армії. На їх відірваність від реалій життя, неспроможність об'єктивно оцінити можливості більшовицької влади вказує і те, що вони сподівались на завоювання незалежності після того, як СРСР і Німеччина виснажать себе у війні.

За чисельністю тих, хто воював на боці вермахту в роки війни, на першому місці були росіяни (310 тис.), на другому — українці (250 тис.). Біля 35 тис. з них служили в охоронних батальйонах, понад 50 тис. — у сотнях, батальйонах та полках вермахту, 30 тис. — у військах СС, 10 тис. — у юнацьких протиповітряних формуваннях Люфтваффе, 15 тис. — у розвідці, 38 тис. в УПА і понад 70 тис. — в інших іноземних частинах на різних допоміжних службах [1, с. 323–324].

Слід мати на увазі, що українського визвольного війська, як єдиного формування, не існувало. Це була загальна назва українських військових формувань у складі німецької армії. Німці до кінця свого рейху продовжували вважати слов'янські народи меншовартісними, нижчими від арійців, недорозвиненими. У той же час при формуванні таджицько-узбецького корпусу їм говорилося, що таджики і узбеки є арійцями. Ось тому всі українські формування були допоміжними і не розцінювались як рівні з німецькими.

Героїчна і водночас трагічна доля сотень тисяч учасників антисталінської боротьби свідчить про одне: про послідовні наміри українців мати свою армію та їх безперервне прагнення до національної незалежності й власного державного життя.

Національні збройні формування створювалися за рахунок вербовки українців із числа дезертирів, військовополонених, осіб, що уникли призову в Червону Армію, колишніх куркулів, злочинців, репресованих радянською владою та інколи її ідейних противників. У різних місцях України сформовані з

них частини мали різні назви: “Всеукраїнська Визвольна Армія” (ВВА), “Українська Національна Армія” (УНА), “Азово-Чорноморська армія”, “Вільне козацтво”, “Українські козаки”, “Українські полки”, “Українська сотня”, “Українські добровольці”. Їх використовували на фронті для боротьби з Червоною Армією, в обозах німецької армії, для боротьби з партизанами, для охорони військовополонених, залізниць.

Методами їх формування в основному були: примусова мобілізація, підкуп, залякування, пільги, бажання військовополонених не вмерти з голоду, для цивільних — мати якусь оплачувану роботу для прожиття. До речі, ОУН-Б в цих формуваннях участі не брала і вела боротьбу з німцями, радянськими партизанами і військом самостійно. Українець, “не забувай, що німецька армія — це ворог політичних і державних стремлень українського народу” — говорилося у зверненні ОУН до українців у німецькій армії [1, с. 566].

Навіть після Сталінграда здача в полон (німецький) не припинилася. У серпні — жовтні 1944 р. із 165 тис. мобілізованих в ряди Червоної Армії 16 тис. опинилися в німецькому полоні. Частина з них воювала проти Червоної Армії, частина працювала на військову економіку Німеччини.

Інколи на німецький бік переходили кадрові офіцери Червоної Армії з цілими групами своїх бійців. 30 червня 1944 р. на бік вермахту перейшли бійці взводу пішої розвідки 99-ї Житомирської дивізії разом з командиром Петром Нікітовим [2, с. 415].

Німці посилили психологічну “обробку” передових частин Червоної Армії. Влітку 1944 р. у смузі відповідальності групи армій “Північна Україна” німці провели найбільшу психологічну операцію періоду Другої світової війни під кодовою назвою “Скорпіон”. До неї було залучено 1390 офіцерів і солдат. У їх розпорядженні були 16 звукопередавальних станцій, потягдрукарня, пересувний короткохвильовий передавач та дві стаціонарні радіостанції [2, с. 414]. У листівках, адресованих до вояків-українців у Червоній Армії, говорилося, зокрема: “Товариші — українці... переходьте на наш бік групами, посылайте вперед окремих товаришів... Ваших жінок і дітей поза фронтом засилають на примусову роботу, українські сім’ї цезнують в Уралі та Сибіру. ...Ми не хочемо стріляти в українців.

...Хочемо кінця неволі з Москвою. ...Втікайте в ліси, єдняйтеся з групами вільних українців...” [2, с. 414–415].

На жаль, німці не бажали незалежної України, вони забороняли створювати представницькі українські органи і усвідомили хибність такої політики тільки після втрати території України. Не давали німці чіткої мети (автономія, незалежність) і в боротьбі українців проти Росії і більшовизму. І все ж політика більшовиків (репресії, голод, переслідування, знищення інакочинців і т. ін.) привела до того, що наприкінці 1944 р. на боці Німеччини діяв майже мільйон вояків добровільних з'єднань східних народів. Із них 427 тис. були колишніми вояками Червоної Армії, решта — завербованими з цивільних жителів на окупованих східних територіях. 650 тис. з мільйона служили у фронтових та будівельних частинах. В авіації служило 6 тис. вояків різних національностей, у ППО — 15 тис., у ВМФ — 6 тис. Наприкінці 1944 р. на боці німців в збройних силах перебувало 310 тис. росіян, 250 тис. українців, 180 тис. туркменів, 110 тис. представників народів Кавказу, 53 тис. козаків з Росії, 60 тис. татар, 12 тис. білорусів, 20 тис. естонців і 20 тис. калмиків. Разом майже 1 млн вихідців з Радянського Союзу [2, с. 416–417].

Є дані, що кількість українців, які постійно брали участь у бойових діях на боці Німеччини, мабуть, не перевищувала 100 тис., решта виконували вартівну та господарську службу при німецьких арміях, а також були працівниками адміністративної, технічної чи пропагандистської служби в німецькому війську, служили на німецьких військових підприємствах або санітарами. Майже 15 тис. українців служили розвідниками, парашутистами, диверсантами та перекладачами [2, с. 418].

На боці Німеччини українські формування діяли і за межами України, зокрема в Білорусії, Польщі, Хорватії, Франції. Українські формування брали участь у боях у складі німецьких дивізій, корпусів, армій під контролем німців.

Крім національних частин вермахту українці поповнили лави німецьких та іноземних дивізій військ СС. У 1944 р. практично вже не було жодної дивізії, сформованої тільки з німців. Дивно, але з 38 дивізій СС в кінці війни тільки українська була найбільш укомплектованою (15 тис. вояків), тоді як австрійська “Марія Тереза” мала 8 тис., “Валлонія” — 4400, латвій-

ська — 9396 вояків [2, с. 422]. На листопад 1944 р. у складі усіх з'єднань військ СС було майже мільйон осіб, у тому числі понад 150 тис. колишніх громадян СРСР. Це були надійні вояки, де виключались будь-який перехід на бік партизанів чи здача в полон. Воювали українці і в танкових дивізіях СС “Дас Райх”, “Адольф Гітлер”, “Вікінг” та інших. Німці намагалися не створювати з українців єдиних національних формувань (як, скажімо, фінів чи прибалтійців), а розкидали по різних німецьких підрозділах: їм не довіряли. Використовували їх і в боротьбі з партизанами, в тому числі і у Франції, Бельгії, Голландії, Польщі, Словаччині і т. ін.

Багато українців було зосереджено у сформованій німецьким командуванням окремії Східній ескадрі й кількох авіаційних групах, створених на базі полонених радянських військових авіапілотів. Їх залучали і до переганяння літаків із заводів рейху до діючих з'єднань німецьких військ. Вони просили, щоб їм надали можливість створити власні національні військові частини, на що німці не дали згоди. Однією з найвідоміших льотчиць була колишня майор радянської військової авіації українка Серафима Ситник. Майор Олійник отримав Лицарський хрест й очолив одну з перших частин Люфтваффе, оснащених реактивними літаками.

Українці воювали на боці німців і у воєнно-морському флоті в ролі юнг і матросів. Одним із наймолодших з них був 10-річний Анатоль Заблоцький, після вивезення його батька до Сибіру, у 1938 р. НКВСівці вбили його матір, невдовзі зчезла і 6-річна сестра [2, с. 431].

Для вояків-українців у Німеччині видавалося 10 військових газет та журналів. Серед них такі газети, як “Україна”, “За волю і права”, “Вояцька слава”, “Наша сила” та ін.

Добровольці, як правило, билися хоробро і завзято, адже всі вони на власній шкурі відчули “розкоші” більшовизму й готові були битися з ним до кінця.

Дорогу ціну заплатив український народ у боротьбі за свою державність. З 1 млн. воюючих на боці Німеччини представників усіх народів СРСР за роки війни загинуло 215 тис. осіб — 22 % від всього загального складу, в тому числі українців — 50 тис., росіян — 60 тис. [3, с. 24, 449]. Порівняно невеликі втрати пояснюються тим, що такі формування залучалися до

несення вартової служби в тилу, на будівельних роботах, заготовці лісу, продуктів і т. ін.

До останніх часів третього рейху серед переважної більшості німців не змінилася думка про правоту нацистських ідей, расовий підхід щодо німців. Німцям заборонялося укладати шлюби з ненімцями, а не німецьким військовослужбовцям — тільки з представниками своєї нації.

Довге перебування в німецькому середовищі не могло не відбитися на ментальності українців, на їх побуті, способі мислення, на лексиці, культурі. Тисячі членів сімей українців, які співробітничали з німцями, боячись розплати з боку НКВС за їх збройну боротьбу проти СРСР, а то й звірства, змушені були залишити Україну й виїхали на Захід.

Відчуваючи можливість втрати території України та зменшення людських ресурсів внаслідок боїв на Сході, керівництво німецької молодіжної організації “Гітлерюгенд” розпочало (у 1944 р.) примусове вивезення української молоді на Захід (віком від 15–20 років). (Кодова назва акції — “Заготовка сіна”). Окрім використання дітей в прожекторних командах, пунктах зв’язку, в протиповітряній обороні, санітарній службі і т. ін., ця акція була направлена і на послаблення біологічної основи української нації, недопущення її мобілізації до Червоної Армії і фактично повторювала практиковану тоді радянськими комісаріатами мобілізацію юнаків для допомоги фронту.

Всього було три хвилі “набору”. Перша хвиля охопила понад 1000 юнаків шкільного віку. У другій хвилі тільки у квітні — червні 1944 р. із Галичини в глиб Німеччини виїхало 20 ешелонів, у яких було 3700 українців. Третя хвиля охопила учнів середніх шкіл — біля 10 тис. юнаків [4, с. 90]. Загальна чисельність вивезених із східних територій юнаків та дітчат наприкінці жовтня 1944 р. становила майже 25 тис. осіб [5, с. 10].

На початку 1945 р. становище на фронтах було настільки критичним, що Гітлер вимушений був дати санкцію на утворення української, російської, козацької, білоруської, естонської та інших національних армій. До козацької, наприклад, входили 1-ша і 2-га кавалерійські дивізії. У російську входила армія генерала Власова (29-та та 30-та дивізії військ СС).

Спекулюючи на патріотичних почуттях українців, німецька пропаганда та керівники українських визвольних змагань верзли нісенітницю, кидаючи вояків на вірну смерть. “...Сьогодні ми, як ніколи, близько стоїмо перед здобуттям нашої мети — побудови незалежної і соборної України” — писала газета “За Україну” 14 березня 1945 р. (№ 2) [6, № 2].

До кінця війни так і не вдалося створити українську національну армію. Українські формування були розкидані на дуже великій території, їх чисельність становила понад 100 тис. вояків [7, с. 45].

Як Сталін не жалів українців (як і людей взагалі) і посилав ненавчених військовим діям юнаків на вірну смерть, так і німці посилали українців, які не мали належного бойового досвіду фронтових дій, туди, де було найважче, свідомо наражаючи їх на вірну смерть задля збереження арійців.

Щоб уникнути можливого захоплення російськими військами молоді та чоловіків віком від 18 до 56 років, німці вивозили їх на Захід, хоч загопи УПА закликали населення уникати служби в німецьких військових частинах. Частина українських вояків була кинута на боротьбу проти руху Опору (наприклад, 61-й та 63-й українські батальйони).

Немало українців проходили військову службу у Люфтваффе та військово-морському флоті. У складі німецьких збройних сил воювала туркестанська піхотна дивізія, з білорусів — дивізія “Беларусь”, “Кавказька Визвольна Армія”.

На жаль, коли виникало питання чому, за яку політичну карту майбутнього ці народи повинні проливати свою кров, німці відповіді не давали. Вони роз’яснювали, проти чого вони борються, але не з’ясовували “за що?”. Вже терплячи поразку за поразкою, у 1944 р. Гітлер в листі до Кальтенбрунера планував, що коли будуть завойовані російські простори, Україна буде заселена німцями, а на кордонах з Азією — козаками. Козакам буде надано трохи землі і дозволено мати військові поселення. В Україні не повинно бути ніякої релігії. У відповідь на прохання одного з провідників бандерівського руху Кобійовича надати українцям можливість створювати військові формування, заступник Е. Коха Даргель відповів, що для українців у “майбутній Європі є мітла і сапа”. Почалися (осінь 1941 р.) переслідування ОУН, розстріл їх активіс-

тів. Членам ОУН заборонялось просуватись на Схід. Під час капітуляції Німеччини сотні українців, що співробітничали з фашистами, покинули свої національні формування, їх не мов би і не було. Їх вчорашні німецькі керівники відверто виявили своє нехтування долею колишніх спільників, з яких нібито “не вдалося виховати справжніх вояків”. Бойова активність українських формувань не спадала до останнього дня війни, хоч німці вже не звертали на це уваги — рятувався хто як міг від розплати. До вояків УНА в німецьких військах виявило інтерес керівництво ОУН в Україні, як можливу серйозну військову базу для поповнення УПА. Там ще тішилися ідеєю війни між СРСР та союзниками і закликали битися за незалежну Україну проти Росії і більшовиків. Керівник ОУН Б. М. Лебідь закликав боротися не тільки з більшовиками, а й з вчорашніми спільниками німцями. На час капітуляції Німеччини німецьке командування відмовилося від будь-яких подальших зобов’язань відносно порятунку українців. Якщо німці були захищені міжнародним правом і законами, то українці були позбавлені цього, оскільки у них не було своєї держави. Німці презирливо і зневажливо ставилися до колишніх спільників, яким доручали найбільш “чорну” роботу, за яку їм, вони добре знали, НКВС підготувало міцні мотузки. Такто подякувало німецьке командування за спільну фронтову боротьбу, за тисячі полеглих.

Трагічно склалася доля українських вояків, що воювали як на Східному, так і Західному фронтах. Західні союзні країни, що воювали проти третього рейху (не кажучи вже про СРСР), не змогли пробачити українцям дій на його боці. У відповідності до Ялтинської угоди між державами антигітлерівської коаліції, більшість вояків української визвольної боротьби було повернено до СРСР. За радянськими законами вони були зрадниками і злочинцями, що зрадили присязі. Їх звірства по відношенню до партизан, радянських громадян, ненависть до євреїв та більшовиків не знали меж і викликали огиду навіть у німців. У багатьох випадках саме їм німці довіряли каральні експедиції, розстріли та спалення сіл. І переможці платили тим же.

Дорого обійшлася боротьба українців за свою державу. Часто радянські воїни розстрілювали полонених борців за волю на місці без суду і слідства. Розстрілу підлягала переважна більшість

офіцерського складу, що служили німцям, а військові підлягали ув'язненню в концтаборах. Тавро “зрадників” лягало і на їх сім’ї. Якщо декому вдавалося обдурити НКВС, то їх викриття відбувалися аж до розвалу СРСР, а судові процеси над ними інколи були показовими. Колишній офіцер Червоної Армії, що служив начальником штабу 118-го батальйону, Васюра зумів уникнути судової відповідальності за дії проти СРСР, але в грудні 1986 р. його було викрито і засуджено до розстрілу [2, с. 519].

Власова, як і козацьких отаманів П. Шкуро та П. Краснова, було страчено. “Зрадником не був і визнавати зраду не буду. Сталіна ненавиджу. Вважаю його за тирана свого народу і скажу про це на суді”, — заявив Власов [8, с. 205–206].

Командир охоронної сотні старший лейтенант власівської армії Петро Заворотько, видавши себе за іншого, став кандидатом, а потім доктором юридичних наук, деканом юридичного факультету, професором і проректором з наукової та навчальної роботи Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Двічі виїжджав до США, виступав на сесіях Генеральної Асамблеї ООН. Та і його наші органи безпеки “вчислили” і “нанесли візит”. Його розбив миттєвий параліч, і він пішов з життя [10, с. 31–40].

Взагалі можна стверджувати, що люди йшли вмирати не за німецьку справу, а за свою поневолену Батьківщину. За неї вони боролися, за неї клали своє життя. Це була адекватна реакція на ті репресії, голодомори, відсутність демократії, переслідування за іншу думку. Так було і так буде. Політичні сили багатьох бездержавних народів світу для виборення або відновлення незалежності були змушені використовувати різні форми боротьби, однією з яких була участь у бойових діях у складі іноземних національних військових формувань. У Німеччині вони були схильні бачити потенційного союзника в боротьбі за демократію, незалежність.

Ось так люди, позбавлені своєї Батьківщини, за яку воювали і яких вважали і багато хто і зараз вважає зрадниками, воювали за чужу, ненависну їм справу. А отримали смерть і сталінське пекло, якого вони намагались позбутися. Сталінська влада їх провину переклала на український та інші народи. Так, Г. Жуков та Л. Берія планували вивести у Сибір весь український народ.

До травня 1944 р. органи НКВС СРСР депортували понад 1 млн осіб, у тому числі: 62 842 карачаївців, 91 919 калмиків,

310630 чеченців, 180 тис. кримських татар, 81100 інгушів, 46516 месхетинських турків, 37044 балкарців, 9621 вірмен, 1672 кабардинців, 29505 курдів, хемшиків та представників інших невеликих народів [9, с. 9–12]. До речі, представників Росії в таборах засуджених було навіть менше, ніж естонців (свої люди — сочтёмся!). Однозначно негативно ставилися до вояків національних формувань протягом перших місяців після закінчення Другої світової війни урядові кола Британії і США. Адже тільки за умови повернення усіх громадян СРСР, що опинилися в зоні їх окупації, СРСР зголосився розпочати воєнні дії проти Японії. У червні 1945 р. в таборах НКВС опинилося 3023850 осіб: 2 млн німців і 270 тис. — вояків інших національних формувань збройних сил Німеччини; 7 тис. українських юнаків, які потрапили до англо-американського полону, опинилися у школах і гімназіях їх зон окупації.

Відійшла в історію чергова сторінка трагічної історії українського народу. Про боротьбу українців за свою незалежну країну ще буде написано багато книжок. Відходять у вічність останні, ще поки живі, її сини і дочки. Що рухало ними в цій боротьбі? Наївна романтика чи бажання слави? Свідомо чи випадково ступили вони на шлях боротьби? Шукали помсти за знуцання сталінсько-енкаведистського режиму чи державної незалежності українській нації? Однозначної відповіді, мабуть, не буде. Різні були причини в кожного з них і у кожного своя правда. І коли хтось скаже, що він має єдино правильну відповідь — не вірте... У нашій історії належить відкрити ще багато таємниць. Зокрема, треба активізувати пошук відповіді на важливі питання стосовно соціального механізму колаборації населення України, форм прояву цього явища, причин, меж його поширення та ряду інших аспектів проблеми.

Джерела та література

1. Мюллер-Гиллебрандт Б. Сухопутная армия Германии, 1933–1945. — Т. 3. — М.: Воениздат, 1976.
2. Боляновський Андрій. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). — Львів, 2003.
3. Гриф секретности снят: потери Вооружённых сил СССР в войнах, боевых конфликтах. Статистическое исследование. — М.: Воениздат, 1993.
4. Горбач О. Українські юнаки // Вісті. — 1993. — Ч. 2.

5. Дробязко С., Карашук А. Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС. — М., 2000.
6. За Україну. — 1945. — 14 берез.
7. Буртик І. Тернистий шлях Другої дивізії УНА. — Львів, 1994.
8. Григоренко П. Спогади. — Детройт: Українські вісті, 1984.
9. Йосиф Сталин — Лаврентію Беріи: “Их надо депортировать!”...”. Документи, факты, комментарии. — М.: Дружба народів, 1992.
10. Санников Г. С. Воспоминания. — М., 2000.

Анотації

***Штефан В. Л.* Колаборационизм в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.**

В статье автор делает попытку исследовать проблему советских военнопленных и просто советских людей в борьбе с советской системой за свободу и независимость на стороне Германии.

***Shtefan V. L.* Collaboration in time of Great Patriotic War (1941–1945).**

In the article the author makes an attempt to investigate the problem of Soviet prisoners of war as well as ordinary Soviet people who have struggled for Ukrainian freedom and independence on the side of Germany.

М. Г. Тиский, Т. М. Літковець

УЧАСТЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ВОЛИНІ

Питання участі інтелігенції у процесі формування громадсько-політичних структур у період суспільних трансформацій викликає особливий науковий інтерес.

Інтелігенція — це соціальна група людей розумової праці, яку політологи відносять до окремої суспільно-професійної спільності. Проте поняття “інтелігенція” не має однозначного визначення. Так академік В. Кремень вважає, що “інтелігенція” — це здебільшого свідомі діячі історичного процесу, критично мислячі особистості, яким притаманна активна за формою і моральна за змістом життєва позиція [1, с. 13].

Євген Сверстюк у своєму есе “Інтелігенція як самоусвідомлення нації” дещо по-іншому трактує це поняття: “Інтелігенція за самою своєю природою покликана захищати принципи і вищі вар-